

Vojna proti umetnosti je odnesla umetnine iz Istre

Razstava V Vili Manin so predstavili akcijo umika umetnin pred vojno nevarnostjo – Umetnine še zmeraj iščejo pravi dom

V nekdanji vili zadnjega beneškega doža, Vili Manin v Passarianu, so sklenili razstavo fotografij o tem, kako so na začetku druge svetovne vojne v Furlaniji - Julijski krajini poskrbeli za varovanje spomenikov in umetniških del pred vojno nevarnostjo. V pet večjih dvoran v tej vili so za nekaj let v velike lesene zaboje spravili in zaščitili vse najdragocenejše umetnine iz Furlanije in Istre.

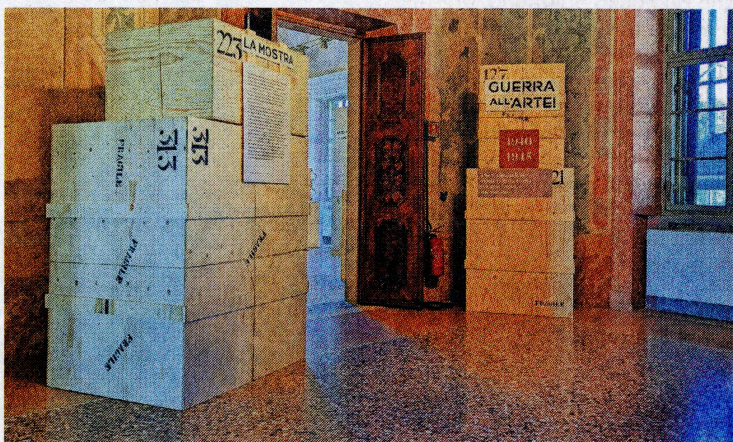
BORIS ŠULIGOJ

Razstavo *Vojna proti umetnosti: kulturna dediščina Furlanije - Julijske krajine med zaščito in uničenjem 1940–1945* sta pripravila Deželni zavod za kulturno dediščino Furlanije in Julijske krajine ter deželno spomeniškovarstveno nadzorništvo, ki upravlja Vilo Manin. Slednja je bila večkrat prizorišče zgodovinskih dogodkov. V podeželski rezidenci zadnjega beneškega doža Ludovica Manina je konec 18. stoletja nekaj časa bival tudi Napoleon Bonaparte, preden je podpisal mirovni sporazum v Campoformiu. V začetku 19. stoletja je bila med prvo svetovno vojno vila nekaj časa bolnišnica za italijanske vojake. Med letoma 1940 in 1943 so v njej varovali umetnine. Po letu 1943 so umetnine vračali lastnikom, le tiste iz Istre so preselili v zasebne kleti v kraju San Daniele in niso prišle domov.

Umik umetnin pred vojno je bil strokovno utemeljen

Pred začetkom druge svetovne vojne je bil namreč še zelo živ spomin na škodo, ki so jo italijanski umetnosti med prvo svetovno vojno povzročili bombardiranje in vojaški spopadi v tem delu Italije. Zato so pred drugo vojno toliko več pozornosti namenili organizirani skrbi za kulturno dediščino. Tik pred vojno je tržaški spomeniškovarstveni nadzornik določil direktorja muzeja v Vidmu (Carlo Smeda de Marco) za vodjo protivojne zaščite umetniških del iz omenjenih dveh dežel.

Na pravkar končani razstavi *Vojna proti umetnosti* so bile prek več kot 60 arhivskih fotografij predstavljene različne plati opravljene naloge. Arhivske fotografije so prikazale, kako so iz različnih krajev v Vilo Manin v zgolj dveh tednih

Z obnovljenimi zaboji so opremlili razstavo arhivskih fotografij o umiku umetnin iz Istre pred vojno nevarnostjo. FOTO MARIJA ANA KRANJC

prepeljali 518 zabojev z umetninami, kako so preuredili vilo in skrbeli za umetnine. Razstava je skušala prvič jasneje ovrednotiti pomen akcije varovanja umetnin pred vojno nevarnostjo, vendar se v ničemer ni lotila vprašanja restitucije del prvotnim lastnikom. Ob razstavi so izšli zloženka in dva kataloga. Prvi je predvsem vodnik po razstavljenih delih, v drugem so interpretacije, razlage in komentarji navedb iz dnevnika, ki ga je o tej akciji vestno vsa leta zapisoval Carlo Smeda de Marco. V tem katalogu je zdaj prvič v Italiji ponatisnjen njegov dnevnik z vsemi opombami in pripombami. Smeda de Marco je štiri natipkane dnevnike pustil spomeniškovarstvenemu nadzorništvu in Trstu, muzeju in knjižnici v Vidmu ter knjižnici Marciana v Benetkah.

Smeda je upal, da bo kmalu čas za vrnitev umetnin

Zavod za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije je dnevnik v slovenščini (*Dnevnik o umiku umetnin iz Kopra, Isole, Pirana 1940*) izdal leta 2021, za kar sta poskrbela avtorica Sonja Ana Hoyer in urednik Jože Hočevnar. Poleg faksimila tipkopisa Smedovega dnevnika so objavili še njegov prevod v slovenščino in angleščino. Slovensko zunanje ministrstvo je nekaj časa nasprotovalo objavi dnevnika, ker še ni minilo dovolj dolgo (75 let) od Smedove smrti. Vendar je Sonja Ana Hoyer dobila privolitve Smedovega vnuka in dediča, da Slovenija delo lahko objavi. Slovenski

založnik (iz neznanega razloga) slovenske knjige dnevnika uradno še ni javno predstavil, čeprav je avtor dnevnika Carlo Smeda de Marco na koncu pisanja 25. maja 1945 zapisal tudi: »Upamo, da bo kmalu prišel čas, ko bodo umetnine brez strahu v miru in svobodi vrnjene na svoja izvorna mesta.«

O slovenski izdaji Smedovega dnevnika smo lani pisali v *Delu*. Iz obalnih mest je bilo 20. junija 1940 odpeljanih 25 zabojev, 25. junija tistega leta pa še en zaboj iz koprškega frančiškanskega samostana sv. Ane. Leta 1943 so poliptih *Marija z otrokom* in *svetniki* Cima da Conegliana najprej vrnili v Koper, a so ga takoj po vojni redovniki odpeljali v Benetke in kasneje leta 1966 v muzej sv. Jurija v Mantovo. Večina del iz frančiškanskega samostana sv. Ane v Kopru je zdaj v Huminu. Sicer pa so ostala odnesena dela še na najmanj treh mestih v Italiji. Večino restavriranih del (zanje je poskrbel Vittorio Sgarbi) so pred leti Italijani namenili Muzeju Sartorio v Trstu. Že leta 1943 so delo Vittoreja Carpaccia (*Marija z otrokom* in *svetniki* iz piranske cerkve sv. Frančiška) iz Vile Manin odnesli minoritom v Padovo. Štiri koprška Carpaccieva dela so začasni italijanski skrbniki že januarja 1945 vrnili tržaškemu škofu Antoniu Santinu, ki je bil tedaj predstojnik škofije tudi za Koper, vendar jih ta ni posredoval koprski cerkvi, temveč smo šele ob letošnji beneški razstavi Carpaccievih del izvedeli, da jih hranijo v skladiščih beneške galerije Accademia.

V pet dvoran Vile Manin so stlačili 518 zabojev iz Furlanije in Istre. Od tega je bilo 26 zabojev iz današnjega slovenskega dela Istre. FOTO MARIJA ANA KRANJC